

TIETEELLINEN ELÄMÄ

SUOMEN AKATEMIA on suomalaisen tieteellisen elämän parhaita instituutioita. Akatemian puitteissa tehdään vapaata, laadukasta tutkimusta, jonka tekijät valikoidaan säännöllisesti toistuvien, tiukkojen kansainvälisten arviointien kautta. Akatemian tutkijat, aina väitöskirjaa valmistelevalta projektitutkijasta arvovaltaiseen akatemiaprofessoriin asti, vältetään varmasti kansainvälisemmin, ja siis myös tiukemmin ja puolueettomammin, kuin tutkimus- ja opetushenkilökunta pystytään arvioimaan siinä yliopistossa, jonka uusi yliopistolaki ja sen vanavedessä syntyvät johtosäännöt hahmottelevat.

Mietitäänpä miten tutkijoiden arvioiminen uusien lakien määrittämässä yliopistossa voi tapahtua. Esimerkiksi Helsingin yliopiston uuden johtosäännön luonnoksen mukaan tutkijakoulutuksen organisoiminen ja tutkimusryhmien johtajien valinta kuuluu laitosjohtajan päätäntävaltaan. Helsingin yliopistolle paraikaa perustettavien suurlaitosten laitosjohtajat eivät mitenkään voi olla kaikkien johtamiensa alojen asiantuntijoita, joten he tulevat todennäköisesti nojautumaan tutkimusryhmien organisoimisessa paljon oppiaineiden ehdotuksiin sekä yksinkertaisiin kvantitatiivisiin arviointikriteereihin. On itsestään selvää, millainen riski tällaisessa järjestelyssä kytee: näin sorruutaan helposti vain toisintamaan oppiaineissa jo vallitsevia tutkimussuuntauksia uusien, ehkä kokeellisten lähestymistapojen kustannuksella – puhumattakaan kriittisistä näkökulmista. Toisaalta samaisen johtosääntöluonnoksen mukaan laitosjohtajan tehtävänä on toteuttaa dekaanin tahtoa, jonka tehtävänä on toteuttaa

rehtorin tahtoa, joten periaatteessa rehtori voi halutessaan vaikuttaa hyvin paljon siihen, että yliopiston tutkijat ja opettajat vastaavat hänen ja hänen sidosryhmiensä näkemystä tieteestä. Toki yliopistollakin käytetään kansainvälisiä arviointitehtäviä – mutta sellaisista johtosäännössä puhutaan vain professorinvirkojen kohdalla, eikä niiden nuorempien tutkijoiden kohdalla, joiden joukosta professorit periaatteessa myöhemmin rekrytoidaan. Toisin sanoen uuden yliopiston säännökset eivät mitenkään itsenäisesti johda puolueettomampaan ja kansainvälisempään akateemiseen työn tekijöiden arviointiin: päinvastoin lait ja säännökset jättävät mahdollisuuden varsin nurkkakuntaiseen omien kavereiden suosimiseen tieteenalan kansainvälisestä kehityksestä riippumatta.

Suhteessa tällaisiin mahdollisuuksiin olisi tärkeää säilyttää Suomen Akatemia nykyisine arviointisysteemeineen, joihin kaikki ovat sitä paitsi olleet tyytyväisiä. Järjestelmä on mahdollisimman riippumaton ja kansainvälinen, ja se mahdollistaa uusien vaikutteiden tuomisen suomalaiseseen tieteelliseen elämään hyvinkin nopeasti. Tässäkin mielessä se on hyödyllisenä täydennyksenä ja terveenä vastapainona yliopistolle.

Nyt eduskunnan käsiteltävänä oleva esitys laiksi Suomen Akatemiasta on laadittu juuri päinvastaisessa hengessä: siinä yliopistoille annetaan yhä enemmän valtaa Akatemian asioissa. Pyrkimys siirtää akatemiattutkijat yliopistonjen alaisuuteen herätti akatemiantutkijoiden ja -professorien keskuudessa selvää ja perusteltua vastarintaa (ks. esim. *Suomen Kuvalehti* 5 ja 14/2009 ja *Acatiimi* 4/2009).

Vaikka näiden ryhmien kohdalla "uudistus" ehkä jääkin sivuun (tai odottamaan?), tutkimusryhmien kohdalla näin tulee tuskin käymään. Yliopistolle jää suuri valta siinä, minkälaisia tutkimusryhmiä ylipäänsä saa perustaa, jos jo hakemuksen jättäminen edellyttää suorituspaikan ja laitosjohtajan puolta. On odotettavissa, että tutkimusryhmiä hyväksytään yhä enemmän vain professorivetoisia ryhmiä – mikä on ehkä mielekkästä silloin kuin tutkimus todella vaatii ryhmätyötä ja kalliita laboratorioita, mutta mikä ei toimi humanistisilla ja yhteiskuntatieteellisillä aloilla. Näillä aloilla – ja varsinkin pienillä aloilla joilla on vähenä professoreita – myös dosenttien, lehtorien, tutkijoiden ja niin edelleen vetämät tutkijaryhmät ovat aina olleet tärkeitä paikkoja uudenlaisten lähestymistapojen tutkimiseksi ja uusien tutkijoiden kouluttamiseksi.

Riippumatta nimityskysymyksistä ei ole mielekkästä rajoittaa Akatemian tutkijoiden autonomiaa. Tutkijan työ säilyy motivoivana ja kannustavana, kun hän vastaa työstään varsinaiselle työnantajalleen, siis Suomen Akatemialle, joka arvioi hänen työtään toistuvissa, sisällöllisissä vertaisarvioinneissa. Mitä enemmän tutkijoita siirretään yliopiston valvontaan, sitä enemmän myös Akatemian tutkijoihin kohdistuu paine arvioida heidän töitään valtiovarainministeriöstä säännöllisin väliajoin tupsahtelevien työtehonkontrollintijärjestelmien avulla. Tällaiset järjestelmät, etenkin Valtion uusi palkkajärjestelmä VPJ ja uusi työajan-kohdennusjärjestelmä Sole, ovat mekaanisia ja sisällöttömiä: ne eivät paranna työn laatua mutta kylläkin vähentävät kol-

legiaalisuutta ja lisäävät hierarkioita. Yliopistolla ne painavat ihmisiä; ei ole syytä laajentaa niitä painamaan myös Akatemian tutkijoita.

Tässä koko joukko syitä sille, miksi uusi laki Suomen Akatemiasta pitäisi jättää säättämättä. Onneksi sivistysvaliokunta onkin nyt laittanut lain Akatemiasta jäihin, kunnes selviää, millainen on uusi yliopistolaki, tai voidaanko sitä edes säätää (tätä tekstiä kirjoitettaessa perustuslakivaliokunta on todennut sen perustuslain vastaiseksi). Kun kaikkia lakeja muutetaan yhtä aikaa, on mahdotonta todella arvioida itse kunkin seurauksivaikutuksia, puhumattakaan niiden yhteisvaikutuksesta. Mutta parasta olisi hyllyttää laki Suomen Akatemiasta kokonaan – niin kauan kuin tutkijayhteisö ei ole uutta lakia vaatinut.

Mutta säädettiin laki Suomen Akatemiasta tai ei, Akatemian ja yliopiston väliset suhteet muuttuvat jo merkittävästi uuden *kokonaiskustannusmallin* takia. Kokonaiskustannusmalli ei ole mikään laki, ei poliittisen tahdon ilmaisu eikä myöskään Suomen Akatemian itsensä haluama uudistus. Se on pelkätään opetusministeriöstä ja sen taustalla vaikuttavasta valtiovarainministeriöstä peräisin oleva hallinnollinen uudistus, joka koskee merkityksettömän näköistä asiaa, nimittäin tapaa, jolla Suomen Akatemialle osoitettujen määräraha-kemusten budjetit laaditaan. Kokonaiskustannusmallia sovellettiin ensi kertaa vuoden 2009 tammikuun hauissa – katastrofaalisin seurauksin, sillä sen paremmin hakijat, yliopisto kuin Suomen Akatemiakaan ei ollut onnistunut ymmärtämään miten hakemukset oikeastaan olisi pitä-

nyt täyttää. Tuloksena on epäilemättä mitä kirjavin kokoelma toistensa kanssa yhteismittattomia hakemuksia. Tutkijoilta on niissä edellytetty sellaista kirjanpidollista ammatitaitoa, joita heillä ei mitenkään voi olettaa olevan, mikä on paitsi masentavaa myös sekä heidän että myöhemmin hakemuksien budjetiteja tarkastavien oikeiden kirjanpitäjien työajan haaskausta.

Kokonaiskustannusmallissa olennaista on, että Suomen Akademia rahoittaa tästedes vain 80 % hankkeista ja edellyttää että loput hankkeiden rahoituksesta hankitaan muualta. Yhden selitysmallin mukaan nämä loput 20 % tulevat muilta tiedettä rahoittavilta tahoilta, kuten EU:lta, Tekesiltä, säätiöiltä, ja niin edelleen. Onhan tällaista rahaa tullut ennenkin, mahdollisuuksien mukaan. Toisen selitysmallin mukaan 20 % ovatkin niin sanottuja yleiskuluja, siis erilaisia hohtottomia tila-, sähkö-, puhelin jne. -kuluja: näitä tuskin mikään muukaan rahoittaja haluaa maksaa. Ennen ajateltiin, että ne kateetaan rahoittajilta perittävän niin sanotun ”overheadin” avulla, jolla tietty prosentti kokonaisbudjetista varattiin yleiskuluihin. Nyt asia esitetäänkin niin, että puuttuvat 20 % hankkeiden rahoituksesta tulevat sittenkin tutkimuksen suorituspaikalta, esimerkiksi yliopistolta. Yliopiston ei kuitenkaan tarvitse maksaa näitä rahoja omasta pussistaan, vaan Akademia myöntää 20 % hankkeen oletetusta budjetista yliopistolle *toivoen*, että yliopisto käyttäisi ne hankkeen hyväksi. Yliopiston ei kuitenkaan ole *pakko* käyttää näitä rahoja niin kuin Akademia haluaa, joten se *voi* jättää tutkijoiden konferenssimatkat rahoittamatta ja kustantaa sen

sijaan itselleen lisää vaikkapa hallintoa, strategiatöitä ja arviointoja – tutkimukseen tarkoitetuilla Suomen Akatemian varoilla. Akatemian oman arvon mukaan kokonaiskustannusmalli tuleeekin ”olenaisesti lisäämään Akatemian osuutta tutkimushankkeiden yleiskustannusten kattajana ja siten tutkimusympäristöjen rahoittajana. Akademia toivoo, että yleiskustannuksiin myönnettävä rahoitus käytetään nimenomaan asianomaisen tutkijan hankkeen ”edistämiseen” (lähde: Akatemian sivusto, kokonaiskustannusmallia koskevat ”usein kysytyt kysymykset”). Mutta onpa sellainenkin selitys kuultu, että projekteista puuttuvat 20 % ovatkin pelkkää virtuaalirahaa, jota kukaan ei koskaan näe mutta jonka voidaan ajatella vastaavan vaikka hankkeen johtajan palkkaa (jos tämä vaikka sattuisi olemaan professori, jonka palkan yliopisto maksaa muutenkin).

Hämärä on siis uuden kokonaiskustannusmallin motivaatio ja mieli. Mutta sen seurauksista on jo jonkinlainen aavistus. Ensinnäkin yliopiston ote Akatemiaan lisääntyy tätäkin kautta: kun yliopiston laitos sitoutuu ottamaan hoteisiinsa 80-prosenttisesti rahoitetun projektin, se sitoutuu myös maksamaan puuttuvat 20 % tavalla tai toisella. Tuskin se tällaista lupaa projekteille, jotka eivät ole jo valmiiksi laitoksen linjassa ja sen professorien johtamia. Ja toiseksi näyttäisi siltä, että kokonaiskustannusmalli – joka näennäisesti vähentää Akatemian osuutta tutkimusten rahoituksesta – käykin paradoksaalisesti Akatemialle kalliiksi. Akatemian sivustolla kerrotaan myös, että mallin ansiosta haettavat summat ovat kasvaneet huomatt-

tavasti. Akatemian oma budjetti ei kasva, joten hankkeita tullaan tukemaan entistä vähemmän ja kilpailu tulee kiristymään entisestään.

HALLITUKSEN esitys uudeksi yliopistolaisiksi johtaa muutoksiin myös yliopistojen johtosäännöissä. Mitä muutokset Helsingin yliopistossa merkitsevät, ja mitä päämääriä ne palvelevat?

Monissa yhteyksissä on jo todettu, että esitys Helsingin yliopiston uudeksi johtosäännöksi merkitsee tieteenalojen mukaista kolmikantaa noudattavan demokraattisen päätöksentekomallin tuhoutumista. Hallintojohtosääntöesityksessä tämä malli korvataan sekoituksella armeijamaista käskyvaltaa ja kuvitelmaa businessjohtamisesta. Kuvaavaa on, että kun osakeyhtiölaissa vuodelta 2006 säädetään (17 §), että osakeyhtiön toimitusjohtajan on vastattava siitä, ”että yhtiön kirjanpito on lain mukainen ja varainhoito luotettavalla tavalla järjestetty”, Helsingin yliopiston johtosäännön uudistajat puhuvat talouden ”taloudellisesta ja tehokkaasta hoitamisesta” (esim. 26 §). Miksi vaatia lainmukaisuutta, jos voi vaatia tehokkuutta?

Hallintojohtosäännön päämäärät kytkeytyvät kiinteästi yliopistolakiuudistuksen päämääriin. Kokenut taloustieteilijä totesi hiljattain, että Keskustapuolueen hallituskausilla korkeakouluja on ripoteltu ympäri Suomea ja nyt on huomattu, että niiden ylläpitäminen tulee kalliiksi. Kukaan ei kuitenkaan haluaisi ottaa yliopistojen alasajosta poliittista vastuuta. Yliopistolakiuudistuksen myötä alasajo voidaan toteuttaa ”taloudellisena välttämättömytenä”.

Koska yliopistolaiset eivät itse ole halukkaita tällaisiin vaikeisiin päätöksiin, on yliopistojen hallitukseen saatava yliopiston ulkopuolisia jäseniä (vrt. Kari Raivion uudistusta puolustava mielipidekirjoitus HS 11.2.2009). Vain ulkoisilla jäsenillä voi olla sitä talouden ”asiantuntemusta” ja päättäväisyyttä, jota yliopistojen alasajoon tarvitaan. Hallituksen esitykseen sisältyy myös muutos konkurssilakiin. Sen mukaan yliopisto, toisin kuin mikään muu perustuslaillisesti itsehallinnollinen yhteisö (esim. kunta tai seurakunta) tai sen alainen organisaatio (esim. kuntayhtymä tai seurakuntayhtymä), voidaan asettaa konkurssiin. Tämä muutos ei sovi yhteen yliopiston perustuslaillisen itsehallintoaseman kanssa (123 §, itsehallinto), koska konkurssitilanteessa yliopisto asetettaisiin holhouksen alaiseksi.

Ideologisen tehokkuusretoriikan lisäksi esitys Helsingin yliopiston uudeksi hallintojohtosäännöksi viittaa yliopiston strategiaan. Esityksen mukaan tiedekuntaneuvosto (10 §), laitosneuvosto (11 §), toimialajohtaja (26 §) ja dekaani (27 §) kehittävät yksikkönsä toimintaa tiedekunnan ja yliopiston strategian mukaisesti. Dekaanin tulee myös vastata siitä, että yliopiston strategia toteutuu hänen tiedekunnassaan. Helsingin yliopiston strategia (Helsingin yliopiston strategia vuosille 2010–12, hyväksytty konsistorissa 11.2.2009) esittää HY:n tehtäväksi (*missio*) seuraavan: ”Helsingin yliopisto on Suomen monipuolisin tieteiden, sivistyksen ja henkisen uudistumisen instituutio, tulevaisuuden rakentaja ja edelläkävijä” (mt., s. 1). Helsingin yliopiston päämäärä (*visio*) taas on ”lujittaa asemaansa

maailman parhaiden monitieteisten tutkimusyliopistojen joukossa. Se toimii aktiivisesti ihmiskunnan hyvinvoinnin ja oikeudenmukaisen yhteiskunnan puolesta.” Helsingin yliopiston tehtävänä siis on selvittää hengissä suomalaisien yliopistojen kamppailussa olemassaolon mahdollisuuksista, mutta sen toiveena (visiona) on olla keskeinen kansainvälinen tiedetoimija, joka toimii ihmiskunnan hyväksi. Näin ristiriitaisen strategian käyttäminen ohjenuorana mahdollistaisi täydellisen mielivallan.

Paljon on kiinnitetty huomiota siihen, että uudessa johtosäännössä rehtori ja hallitus saavat lisää valtaa ja että ylhäältä päin johtaminen – malli, joka ei sovi asiantuntijaorganisaatioon lainkaan – lisääntyy. Tämä pitää paikkansa, ja kyseessä on erittäin huolestuttava kehitys. Vähemmälle huomiolle on jäänyt toinen, yhtä huolestuttava piire hallintojohtosäännössä. Tämä on hallintojohtajan vallan tuntuva lisääntyminen. Yhtäällä säädetään (26 §), että hallintojohtaja ”johtaa keskuhallinnon toimintaa”. Toisaalla taas (7 §) keskuhallintoon määritetään kuuluviksi rehtorin kanslia ja Yliopistopalvelut. Hallintojohtaja siis johtaa rehtorin kansliaa ja näyttää jo virallisestikin nousevan rehtoria mahtavammaksi. Hallintojohtaja on pysyvä (nykyään virassa on Paavo Suokko) toisin kuin esimerkiksi rehtorit. Helmikuun kuulemistilaisuudessa Vanhalla ylioppilastalolla Suokko istuikin takarivissä seuraamassa, kuinka rehtori Wilhelmsson, kansleri Niiniluoto ja uudistus-hankkeen projektijohtaja Mansikkamäki vastasivat opiskelijoiden ja yliopiston henkilökunnan kysymyksiin.

PARIISIN kirjamesseilla (Salon du livre) 13.–18.3. käytiin kiinnostava keskustelu kirjallisuuskritiikin itsekritiikistä. Keskustelua veti filosofi ja *Libération*-lehden pitkäaikainen avustaja Robert Maggiori. Todettiin, että internetin aikakausi on pitkälti merkinnyt asiantuntijan loppua – ennenhän kriitikko oli tällainen asiantuntija.

Maggiori kertoi anekdootin, jonka mukaan Kant oli *Puhtaan järjen kritiikin* julkaisemisen jälkeen saanut kriitikolta kritiikkiä, jolloin Kant oli lähettänyt kriitikolle tekstistään kokonaisen, lyhentämättömän version; päätoimittaja kun oli mennyt lyhentämään tekstiä, ja vastaus kritiikkiin löytyi Kantin mukaan täyspitkistä versiosta.

Libérationissa on hyvin tiukat kriteerit sille, kuka saa arvioida kirjoja: jos on jonkun kustantajan palkkalistoilla edes pienten palkkioiden muodossa, ei saa kirjoittaa kyseisen kustantajan kirjoista. Kuinkahan *Tiede & edistyksen* arviotarjonnan kävisi

yhtä tiukkojen kriteerien puristuksessa? Hyvin tasavaltalaisessa *Marianne*-lehdessä ei sen sijaan vastaavia sääntöjä lehteä edustaneen Philippe Petitin mukaan ole.

Keskustelijoiden mukaan fiktio hallitsee nykyään ranskalaista kirjallisuutta, kun vielä kymmenen vuotta sitten humanistiset tieteet olivat vahvoilla. (Myös *Libérationin* 17.3.2009 julkaisema tilasto vahvistaa tämän: humanististen tieteiden osuus on enää 7,8 prosenttia kirjamyynnistä ja osuus on ollut useita vuosia laskussa, kun vielä joskus Sartren, Barthesin tai Lacanin kirjoja myytiin kymmeniätuhansia kappaleita.) Yleisesti Ranskassa on keskustelijoiden mukaan myös vallalla käsitys, ettei humanististen tieteiden piirissä enää kirjoiteta yhtä hyvin kuin ennen – kuin esimerkiksi Foucault kirjoitti. Niinpä Foucault'n viimeisistä luennoista koostettu kirja *Le Courage de la vérité* on myynyt erinomaisesti, kuin vahvistaakseen tämän teesin.

Internetin aikakäsitykselle

tuomaa muutosta kritisoitiin vahvasti – enää ei jakseta odottaa minuuttiakaan sivun avautumista, tai jos jotain ei löydy netistä, sitä ei vaivauduta etsimäänkään. Toisaalta evene.fr -kulttuurisivuston edustaja Mickaël Demets toi esiin, että internet antaa myös foorumin julkaista mitä haluaa, kuten kirjailija-haastatteluja arvioiden ohheen.

Mitä kirjoja sitten valikoituu arvioitavaksi? Fiktion kohdalla kriteeriksi mainittiin tunnetaus: se että kirja herättää tuntemuksia. Maggiori painotti tietokirjallisuuden kohdalla velvollisuutta: joistain kirjoista vain on kirjoitettava, kuten juuri Foucault'n Collège de France luennoista tai Deleuzen aiemmin julkaisemattomasta tekstistä. Yksi keskustelija toi valintakriteeriksi esiin oman subjektiivisuutensa. Joskus herää myös tunne ”en ole samaa mieltä, mutta tämä huvittaa minua”, mikä on jo melko myönteinen asennoituminen. Kriitikko voi osoittaa sormella sitä, mikä on kiinnostavaa laajassa tarjonnassa.